

BRUNO SCHULZ

De kaneelwinkels
&
Sanatorium Clepsydra

Uit het Pools vertaald door Gerard Rasch

Met een nawoord van Arjan Peters

Roman

MEULENHOFF

OORSPRONKELIJKE TITEL: *Sklepy cynamonowe & Sanatorium pod klepsydra*

De afbeeldingen in *Sanatorium Clepsydra* zijn de oorspronkelijke, door Bruno Schulz vervaardigde illustraties

OMSLAGONTWERP Studio Vruchtvlees

VORMGEVING BINNENWERK Office of CC

NEDERLANDSE VERTALING EN NAWOORD © 1995 erven Gerard Rasch en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

NAWOORD © 2015 Arjan Peters en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-290-9063-6

ISBN 978-94-0230-358-2 E-BOEK

NUR 302

DE KANEELWINKELS

- Augustus 9
De bezoeking 19
De vogels 27
De mannequins 33
Het traktaat over de mannequins of het Tweede Scheppingsboek 41
Het traktaat over de mannequins (vervolg) 46
Het traktaat over de mannequins (besluit) 49
Nimrod 54
Pan 59
Meneer Karol 63
De kaneelwinkels 67
De straat van de Krokodillen 80
De kakkerlakken 91
De storm 96
De nacht van het hoogtij 103

SANATORIUM CLEPSYDRA

- Het Boek 119
Het geniale tijdperk 136
De lente 150
De julnacht 230
Mijn vader gaat bij de brandweer 238
De tweede herfst 246
Het dode tij 251
Sanatorium Clepsydra 269
Dodo 309
Edzio 320
Emeritus 333
Eenzaamheid 354
Vaders laatste vlucht 357

NAWOORD

- De Schulz-ervaring* door Arjan Peters 367
Bruno Schulz 1892-1942 door Gerard Rasch 371

AUGUSTUS

1

In juli vertrok mijn vader naar een badplaats en liet moeder, mijn oudere broer en mij alleen, aan de wigt gloeiende, bedwelvende zomerdagen ten prooi. Duizelig van het licht bladerden we in dat grote vakantieboek waarvan alle bladzijden brandden van de zonschijn en een bodem hadden waarop tot flauwvallens toe zoet vruchtvlees van gouden peren lag bezonken.

Pomona gelijk keerde Adela in de stralende ochtenden terug uit de fakkelbrand van de dag en schudde de kleurenpracht van de zon uit haar mandje: glinsterende zoete kersen vol water onder hun doorschijnende schil, geheimzinnige donkere morellen waarvan de geur overtrof wat in de smaak werkelijkheid werd, abrikozen met in hun gouden vruchtvlees het merg van de lange middagen; en naast deze pure poëzie van vruchten laadde ze lappen vlees met een klavier van kalfsribben uit, gezwollen van kracht en voedzaamheid, waterplanten van groenten als gedode koppotigen en kwallen – het rauwe materiaal van het eten met een nog ongevormde en dorre smaak, de vegetatieve en tellurische ingrediënten met de wilde geur van het veld.

Elke dag trok heel de grote zomer dwars door ons donkere bovenhuis aan de markt: de stilte van de trillende luchtaders, de vierkanten van het zonlicht die op de vloer hun felle dromen droomden, de melodie van een draaiorgeltje, gedolven uit de diepste goudader van de dag, twee, drie maten van een refrein, die ergens steeds weer opnieuw op een piano werden gespeeld en verloren in het vuur van de diepe dag in de zon op de witte trottoirs bezwijmden. Wanneer Adela de kamers had gedaan, liet ze de linnen rolgordijnen neer en dompelde de kamers in het donker. Dan daalden de kleuren een octaaf, als verzonken in het licht van het diepst van de zee vulde de kamer zich met schaduw en werd in de groene spiegels nog troebeler weerkaatst, terwijl alle hitte

van de dag neersloeg in de gordijnen, die zachtjes golfd en van de dromen van het middaguur.

's Zaterdagmiddags ging ik met moeder wandelen. Uit het halfduister van het voorhuis stapten we direct in het zonnebad van de dag. Wadend in goud knepen de voorbijgangers hun ogen dicht tegen de hitte, alsof er honing aan kleefde, en ontblootten onder hun oprullende bovenlip hun tandvlees en tanden. En allen die in deze gulden dag waadden hadden die grimas van de hitte, alsof de zon al haar aanbidders een en hetzelfde masker had opgezet, het gouden masker van de zonnebroederschap; en allen die vandaag op straat waren, die elkaar tegenkwamen en passeerden, ouden en jongen, kinderen en vrouwen, groetten elkaar in het voorbijgaan met dat masker dat in een dikke goudkleur op het gezicht was geschilderd, allen grijnsden die bacchische grijns naar elkaar – het barbaarse masker van hun heidense cultus.

De markt gloeide leeg en geel, als van een bijbelse woestijn was het stof er door hete winden weggevaagd. Uit de leegte van het gele plein rezen doornige acacia's op, kokend met hun heldere gebladerte, boeketten van fijn geleed groen filigrein, als bomen op oude gobelins. Het was alsof die bomen theatraal met hun kruinen woelend een storm veinsden om in pathetische buigingen de gratie van hun bladerwaaiers te tonen, op de buik zilverkleurig als de pels van edele vossen. De oude huizen, gepolijst door de winden van vele dagen, hadden de kleuren van de reflecties van de grote atmosfeer gekregen, echo's, herinneringen van tinten bezonken diep in het bonte weer. Het leek of hele generaties van zomerdagen (als geduldige stukadoors die de schimmel van het pleisterwerk van oude gevels afbikken) op het leugenachtige glazuur hadden gehamerd om zo het ware gezicht van de huizen, de fysionomie van het lot en het leven die ze van binnenuit had gevormd, steeds scherper te accentueren. Verblind door de schittering van het lege plein sliepen de huizen nu; de balkons bekenden de hemel hun leegheid; de open voorhuizen roken naar koelte en wijn.

In een hoek van het marktplein, veilig voor de vuurbezem van de hitte, belaagde een stelletje straatjongens een stuk van een muur dat ze steeds weer beproefden door er knoepjes en muntjes tegen te gooien, alsof je uit de horoscoop van die metalen schijfjes het ware geheim van deze muur, overtekend met hiërogliefen van scheurtjes en barstjes, kon aflezen. Het plein was trouwens leeg. Je verwachtte haast dat bij die gewelfde, met vaten volgestouwde portiek van de wijnhandelaar, in de schaduw van de wiegende acacia's, het ezeltje van de Samaritaan zou komen aanstappen, aan de teugel geleid, en dat twee knechts hun zieke heer zorgzaam uit het gloeiende zadel zouden tillen en voorzichtig langs de koele trap naar boven zouden dragen, waar de geur van sabbat hing.

Zo wandelden moeder en ik langs de twee zonkanten van het plein, terwijl we onze gebroken schaduwen langs alle huizen als langs toetsen met ons meevoerden. De vierkanten van de stoep vergleden langzaam onder onze zachte, vlakke stappen – sommige lichtroze als mensenhuid, andere goud- en loodkleurig, alle plat, warm en fluwelig in de zon, als zonnegezichten, door voeten tot onkenbaarheid, tot zalig niet-zijn vertrap.

Tot we bij de hoek van de Stryjstraat eindelijk in de schaduw van de apotheek kwamen. De grote kan frambozensap in de brede apothekersetalage symboliseerde de koelte van de balsems waarmee daar elke pijn kon worden gelenigd. En nog een paar huizen verder kon de straat het stadsdecorum niet langer ophouden – als een plattelander die zich op weg naar zijn dorp van zijn stedelijke elegantie ontdoet en naarmate hij dichterbij huis komt, geleidelijk in een haveloze boer verandert.

Wegzakkend in de overdadige en chaotische bloei van hun tuintjes verdronken de buitenwijkhuisjes met ramen en al. Vergeten door de grote dag gedijden hier stil en welig allerlei planten, bloemen en onkruid, blij met de pauze die ze in de marge van de tijd aan de zoom van de oneindige dag konden verdromen. Een reusachtige zonnebloem, oprijzend op een sterke stengel en lij-

dend aan elephantiasis, wachtte doorbuigend onder de overdaad van haar afzichtelijke corpulentie in gele rouw haar laatste, trieste levensdagen af. Maar de onnozele buitenwijkkllokjes en simpele neteldoekbloemetjes stonden er hulpeloos bij in hun gesteven roze en witte hemdjes, zonder enig begrip voor de grote tragedie van de zonnebloem.

2

Dicht verstrengeld laaiden grassen, onkruid, struiken en distels op in het vuur van de dag. Zwermen vliegen gonsden in de mid-dagsluiser van de tuin. Het gouden stoppelveld schreeuwde in de zon als een rode sprinkhaan; in de dichte regen van vuur krijsten krekels; zaadbolsters explodeerden zachtjes sjirpend.

Maar naar de schutting toe werd de jas van groen hoger en vormde een bochel van een heuvel, alsof de tuin zich in zijn slaap had omgedraaid en zijn grote boerenschouders de stilte van de grond ademden. Op die schouders van de tuin was de slordige, slonzige overvloed van augustus reusachtig uitgedijd in blinde kommen van kolossale klitten, welig tierend in lobben van ruige bladerplaten, vette en vlezige tongen van groen. Daar puilden die pieremachochels van klitten, breeduit zittend als oude wijven die door hun eigen dol geworden rokken werden opgevreten. Daar verkocht de tuin voor niets de goedkoopste grutten van de vlier, dikke brij van weegbree die naar zeep stonk, wilde brandewijn van munt en de ergste rommel die augustus kon bieden. Maar aan de andere kant van de schutting, voorbij dit oerland van de zomer waar de domheid van verdwaasde onkruiden hoogtij vierde, was een wild met distels overwoekerde vuilnishoop. Niemand wist dat augustus daar dit jaar zijn grote heidense orgie hield. Tegen de schutting en met vlier begroeid stond op deze vuilnishoop het bed van de achterlijke Tłuja. Zo noemden we haar allemaal. Op stapels vuil en afval, oude pannen, schoenen, scherven en puin stond daar haar groen geschilderde bed, steunend op twee oude bakstenen waar een poot ontbrak.

De lucht boven deze puinhoop, wild van de hitte en doorsneden door de bliksemschichten van glinsterende, door de zon hoorndolle paardenvliegen, knetterde als van onzichtbare ratels die ophitsten tot razernij.

Thuja zat op haar hurken tussen geel beddengoed en vodden. Haar enorme hoofd stak overeind in een wilde bos haar, haar gezicht was intrekbaar als de balg van een harmonica. Telkens plooidde haar huilgrimas deze harmonica in duizend rimpels overdwars, en rekte de verwondering haar weer uit, streek de rimpels glad en onthulde de spleetjes van haar kleine ogen en haar vochtige tandvlees met gele tanden onder een snuitachtige, vlezige lip. Er gingen uren van hitte en verveling voorbij, waarin Thuja half-luid brabbelde, sluimerde, zachtjes bromde en neuriede. De vliegen zetten zich in een dichte zwerm op haar roerloze gedaante. Maar plotseling begon die hele hoop vieze vodden, lompen en lappen dan te bewegen, als tot leven gebracht door het gekrabbel van de ratten die er worden geboren. De vliegen schrokken wakker en stegen op in een grote ronkende zwerm, een en al woedend gezoem, schittering en flikkering. En terwijl de lompen naar de grond toe dwarrelden en als bange ratten over de hoop uiteenstoven, groef de kern van de vuilnis zich uit, wikkelde het binnenste zich geleidelijk los, pelde zich vrij: een heidense god gelijk verhief de donkere, halfnaakte Thuja zich langzaam op haar korte kinderbeentjes, terwijl aan haar in een golf van woede uitzettende hals, aan haar van kwaadheid purper aangelopen gezicht, waarop als primitieve schilderingen arabesken van gezwollen aderen verschenen, een dierlijke brul ontsnapte, een hese brul, gedolven uit alle bronchiën en pijpen van die half dierlijke, half goddelijke borst. De distels schreeuwden verzengd in de zon, de klitten rezen op en praalden schaamteloos met hun vlees, het onkruid scheidde schitterend gif af, en het achterlijke meisje, schor van haar kreet, sloeg in een wilde stuip met haar vlezige schoot razend en fel tegen de stam van de vlier, die onder de aandrang van deze bande-

loze begeerte zachtjes kraakte, door heel dat armzalige koor tot onttaarde, heidense vruchtbaarheid gedoemd.

De moeder van Tłuja ging uit werken als schrobster. Ze was een klein, saffraangeel vrouwtje en met saffraan ook wreef ze de vloeren, houten tafels, zit- en slaapbanken in, die ze in de huisjes van arme mensen schoonmaakte. Adela nam me een keer mee naar de oude Maryśka. Het was vroeg in de morgen, we kwamen in een kleine, blauw gekalkte kamer, met op de vloer een laag vastgestampte aarde waarop de ochtendzon lag, helgeel in die morgenstilte die door het schrille geratel van de boerenklok aan de wand werd gemeten. In een kist lag domme Maryśka op stro, bleek als een doek en stil als een handschoen waar de hand uit is gegleden. En als gebruikmakend van haar slaap, kletste de stilte, de gele, helle, boze stilte, monologiseerde en keef, kreet hard en ordinair haar maniakale monoloog uit. Maryśka's tijd, de in haar ziel gevangen tijd, was angstaanjagend werkelijk uit haar getreden en liep losgebroken door de kamer, luidruchtig, loeiend en hels, in het schelle zwijgen van de morgen groeiend uit de luide molen van de klok, als het boze, het rulle, het domme meel van de gekken.

3

In een van die huisjes, omringd door een bronskleurig hek en verdrinkend in het welige groen van het tuintje, woonde tante Agata. Als je bij haar naar binnen ging, kwam je in de tuin langs bonte, op stokken gezette glazen bollen, roze, groene en violette, waarin stralende werelden vol licht lagen betoverd, als zulke ideale en gelukkige landschappen die in de niet te evenaren volmaaktheid van zeepbellen zijn opgesloten.

In het halfdonkere voorhuis met de lithografieën, aangetast door schimmel en blind van ouderdom, herkenden we de ons bekende lucht. Die oude, vertrouwde geur bevatte in een verbazend eenvoudige synthese het leven van deze mensen, de essence van hun ras, de aard van hun bloed en het geheim van hun lot,

onmerkbaar aanwezig in het dagelijks verstrijken van hun eigen, afzonderlijke tijd. De oude en wijze deur wiens donkere zuchten deze mensen in- en uitlieten, de zwiigende getuige van het komen en gaan van moeder, dochters en zoons, ging geruisloos open, als de deur van een kast, en we traden hun leven binnen. Ze zaten als in de schaduw van hun lot, en verweerden zich niet – in de eerste onhandige gebaren verraadden ze ons hun geheim. Waren we niet in bloed en lot met hen verwant?

Door de diepblauwe bekleding met het gouden patroon was het donker en fluweelachtig in de kamer, maar in het koper van de lijsten van de schilderijen, de deurklinken en gouden sierranden trilde ook hier nog een echo van de vurige dag, hoewel gefilterd door het dichte groen in de tuin. Van bij de muur kwam tante Agata overeind, groot en welig, met rond en wit vlees, gespikkeld in een rossige roest van sproeten. We gingen bij hen zitten, als op de rand van hun lot, enigszins beschaamd door de weerloosheid waarmee ze zich zonder voorbehoud aan ons uitleverden, en we dronken water met roze siroop, een wonderbaarlijke drank waarin ik als het ware de diepste essentie van deze hete zaterdag ontdekte.

Tante klaagde. Dat was de grondtoon van haar gesprekken, de stem van dat witte en vruchtbare vlees dat al buiten de grenzen van haar persoon leek te woekeren, ternauwernood losjes bijeengehouden binnen de ketens van de individuele vorm en zelfs hierin al vermenigvuldigd, klaar om uiteen te vallen, zich te vertakken, zich in kroost te verstrooien. Haar vruchtbaarheid was bijna autogaam, een vrouwelijkheid zonder remmen en ziekelijk overdadig.

Het was alsof alleen het aroma al van mannelijkheid, de geur van tabaksrook of een mannengrap die explosieve vrouwelijkheid tot losbandige spontane voortplanting kon prikkelen. En al haar klachten over haar man, het personeel, al haar zorgen om de kinderen waren eigenlijk slechts het mokken en pruilen van haar onbevredigde vruchtbaarheid, de voortzetting van de bitse, boze

en zeurderige koketterie waarmee ze haar man tevergeefs had beproefd. Oom Marek, klein, gebogen en met een uitgeteerd, geslachtloos gezicht, zat er in zijn grauwe bankroet verzoend met zijn lot bij, in de schaduw van een grenzeloze minachting waarin hij leek uit te rusten. In zijn ogen smeulde de verre gloed van de tuin, die in het raam was gebrand. Nu en dan probeerde hij met een zwakke beweging bezwaar te maken, verzet te bieden, maar de golf van zichzelf bedruipende vrouwelijkheid wierp dit betekenisloze gebaar terzijde, ging er triomferend aan voorbij, verdronk de slappe stuiptrekkingen van mannelijkheid in haar brede stroom.

Die slonzige en mateloze vruchtbaarheid had iets tragisch, het was de ellende van een creatuur strijdend op de grens van het niets en de dood, een soort heroïsche vrouwelijkheid, door haar overvloed zegevierend zelfs over de mismaaktheid van de natuur, de insufficiëntie van de man. Maar haar kroost toonde het gelijk van die moederlijke paniek aan, van die voortplantingswoede die zich in mislukte vruchten had uitgeput, in een efemere generatie van fantomen zonder bloed of gezicht.

Lucja, de middelste, met een overontwikkeld en overrijp hoofd op een kinderlijk en mollig lichaam van teer en wit vlees, kwam binnen. Ze gaf me een poppenhandje dat net leek uit te botten, en haar hele gezicht sprong meteen in bloei, als een pioenroos overvloeiend van dieproze. Ongelukkig door haar blozen, dat schaamteloos de geheimen van de menstruatie verried, kneep ze haar ogen dicht en kleurde onder de beroering van zelfs de onschuldigste vraag nog roder, daar elke een verborgen toespeling op haar overgevoelige maagdelijkheid inhield.

Emil, de oudste van mijn neven, met een lichtblonde snor en een gezicht waarvan het leven alle uitdrukking leek te hebben weggespoeld, beende met de handen in de zakken van zijn wijde broek door de kamer heen en weer.

Zijn elegante en kostbare kostuum droeg het stempel van de exotische landen waaruit hij was teruggekeerd. Zijn gezicht, ver-